

‘Missing links’

Anne Jan Loonstra

Inleiding

Sinds het verschijnen van De Nederlandse Bijen en 2012 Het Jaar van de Bij heeft de belangstelling naar bijen in het algemeen, de wilde bij en het welzijn van de honingbij een zeer hoge vlucht genomen. Mede te danken aan het economisch belang dat er aan gekoppeld is. We zijn met z'n allen naar het lijkt meer dan ooit bezig met bijen. Er is een stuwmeer aan

informatie beschikbaar, in boeken, op internet, in flyers en brochures of wordt verstrekt in lezingen en cursussen. Landelijk, provinciaal, gemeentelijk, bedrijfsmatig of particulier is het aantal initiatieven of plannen voor hulp aan bijen niet meer te overzien.

Je zou zeggen dat het dus erg goed gaat, of een stuk beter zou moeten gaan met rekenschap en plannen voor hulp aan bijen in onze leefomgeving. In de praktijk gaat het m.i. op veel fronten nog mis en blijven goedbedoelde plannen en maatregelen in gebreke. Ten dele kan dat liggen aan beperkte financiële middelen. Aan kennis ontbreekt het niet, echter wel waar die kennis ligt en hoe die verspreid wordt en hoe die wordt toegepast. Welke informatie van dat grote stuwmeer aan kennis bereikt werkelijk de mensen? Waarom bereikt veel de mensen niet? En hoe weten wij of het de mensen bereikt zoals wij dat graag zouden willen? Er lijkt een soort “missing link” te bestaan. Daarnaast wil ik het hebben over onszelf als mens en hoe we zelf met verantwoording tegenover onze leefomgeving staan, of zouden kunnen staan. Ik wil dit door middel van dit schrijven ter sprake brengen zodat we met z'n allen hierover na kunnen denken. Ik ben bij lange niet de eerste die dit roept en zal ook niet de laatste zijn. Reacties en aanvullingen zijn dan ook erg welkom.

Missing link tussen plan en uitvoer

Het eerste punt wat ik ter sprake wil brengen is wat ik beschouw als een “missing link” tussen de gemaakte plannen ter verbetering van de leefomgeving voor bijen van overheden of andere opdrachtgevers en wat er in de werkelijkheid vaak gebeurt tijdens de uitvoering. Landelijk, provinciaal en gemeentelijk kunnen de plannen nog zo goed zijn, echter wanneer de uitvoerende partij niet goed ingelicht wordt, geen kennis van zaken heeft of op wat voor manier dan ook geen goede aansluiting vindt bij de planmakers dan zijn veel initiatieven weggegooid geld of halen hun beoogde doel niet of nauwelijks.

Er bestaan tal van knelpunten, hier drie als voorbeeld:

- Veel maatregelen zijn afhankelijk van een afgebakend budget. Daarom zijn deze vaak van tijdelijke aard, van beperkte schaal of inhoudelijk erg beperkt. Vaak zijn bijen hierdoor niet geholpen.
 - Voorbeeld:

Initiatieven als ingezaaide akkerranden zijn meestal alleen effectief voor de honingbij, bovendien worden de zaadmengsels vaak op basis van budget samengesteld wat resulteert in veel gebiedsvreemde planten. De behoeften van wilde bijen vallen vaak te veel buiten het vizier. Zo wordt er bijvoorbeeld vaak geen rekening gehouden met het feit dat wilde bijen ook lokaal moeten kunnen nestelen, al vroeg in het jaar afhankelijk zijn van voldoende voedsel (denk

aan wilgen) en microstructuur en microklimaat nodig hebben. Goede en duurzame akkerranden voor wilde bijen zijn schaars.

- Tussen plan en uitvoering zitten te veel schijven. De praktijk wijst uit dat er tussen de opdrachtgever en uitvoerende partij teveel partijen een rol spelen waarbij veel details over inhoud en uitvoering volkomen uit het vizier zijn verdwenen.
 - Voorbeeld: Zo gaat het vaak mis bij maai-beheer ten gunste van de aanwezige fauna. De opdrachtgever en planmakers stellen zich een mooi doel maar uiteindelijk weet de uitvoerende persoon op de tractor of maaimachine volkomen van niets. Goed uitgedachte aspecten als gefaseerd maaien, vegetatieranden een jaar lang laten staan zijn soms allemaal te vergeefs. Vaak weet de uitvoerende persoon niet eens dat ze in een ecologisch doelgebied rondrijden. Hier spelen goede communicatie en basiskennis van ecologie van insecten een belangrijke rol.
- Bij wisseling van de wacht kan er veel misgaan. Een beheerder met weinig tot geen oog voor ecologische waarden kan decennia werk van zijn voorganger volkomen te niet doen door de beheermethoden totaal over een andere boeg te gooien. Hierbij speelt niet alleen gebrek aan kennisoverdracht een rol maar ook overdracht van mentaliteit.
 - Voorbeeld: Een ecologisch beheerd gebied waar groei van struweel en bomen zoveel mogelijk wordt toegelaten en waar ruige kruidenrijke zomen en graslanden blijven bestaan kunnen zorgen voor een betere leefomgeving en hoge biodiversiteit. Dit geldt niet alleen voor bijen maar ook voor bijvoorbeeld (broed)vogels. Dergelijke gebieden zijn vaak in handen van een werkgroep en de kwaliteit blijft gehanteerd zolang de werkgroep goed samenwerkt en zich actief voor hun doelen inzet. Mocht een werkgroep uiteenvallen of verdwijnen (wat nogal eens gebeurt....) dan kan het zijn dat het onderhoud door de plaatselijke gemeente wordt overgenomen. De kans is groot dat het daar mis gaat. De gemeente (of aannemer die wordt ingehuurd) pleegt het onderhoud meestal niet kleinschalig en gefaseerd. Het onderhoud is dan ineens weer onderworpen aan een bepaald budget en meestal aan een andere, vaak efficiënte beheermethode en een andere visie op bijvoorbeeld maai-beheer of bomen als wilgen, sleedoorn etc. Een gevarieerd gebied met bos (incl. takkenrillen, overblijvend dood hout), kruidige zoomvegetatie en kruidenrijke graslandjes kan zo veranderen in een opgeruimd parkbos zonder zomen en met tweewekelijks

gemaaide grasvelden. Alle verkregen duurzaamheid en natuurwaarden zijn verloren en krijg je niet automatisch terug.

Missing link tussen mens en natuur

Het tweede punt wat ik hier ter sprake wil brengen is wat ik beschouw als het uitblijven van bewustzijn, besef en rekenschap van alle fauna om ons heen bij alle mensen als particulier in het algemeen. Waar ligt hier het probleem? Tal van mensen vinden de natuur prachtig en vooral heel erg belangrijk. Het is aan alle kanten duidelijk dat het met de Nederlandse biodiversiteit niet goed gaat en dat we dit kunnen verbeteren wanneer we met z'n allen een groter draagvlak kunnen creëren voor rekenschap met onze natuur en natuurwaarden. Over het algemeen zijn de meeste mensen het met die stelling eens. Dat zou betekenen dat we in onze eigen directe omgeving (tuin, volkstuin of beheer van welk particulier gebied dan ook) een vorm van verantwoordelijkheid hebben of op z'n minst een innerlijk impuls zouden kunnen voelen om hier zorg voor te dragen. Daar zit een groot knelpunt. Ik denk dat hier meerdere zaken een rol spelen, ik noem er een paar.

Van nature hebben mensen een opruimdrang, geboren vanuit controledrang of overlevingsinstinct, vaak gepaard met gemakzucht. We zien ongemaaide bermen, ruigtes, alsmar groter wordende bomen of struiken vaak als lastig of niet netjes. We willen dat van nature terugdringen, we willen geen storende vegetatieve herrie in ons gezichtsveld. Tot op zekere hoogte kan ik dat prima begrijpen als je het bijvoorbeeld hebt over het openhouden van de infrastructuur, van snelwegen tot aan je eigen tuinpad.

Waar het mij om gaat is de manier waarop en vaak ook de schaal waarin men dan in eigen tuin of daarbuiten ingrijpt. Vaak worden (wind)singels, bosranden, afscheidingen in tuinen in z'n geheel geruimd en blijft er een kale vlakte over, hetzelfde geldt voor maaien van graslanden tot eigen gazons. Als we toch zo begaan zijn met het welzijn van vogels en bijen en "*er best rekening mee willen houden*" waarom doen we dat dan niet vaker? Waarom doen we dat dan niet in detail? Waarom zit dit nog niet in ons algemeen gedachtegoed? Als het puntje bij het paaltje komt ruimen de meeste mensen hun tuin voor de winter liever helemaal op. Zo blijft er een groot gebrek bestaan aan zaad dragende dorre plantenstengels in de winter waar allerlei zaad etende vogels zich aan tegoed kunnen doen en waar sommige wespen of bijen in kunnen nestelen of overwinteren.

Een ander knelpunt wat grote aansluiting vindt bij het vorige is het aanbod van voedselplanten wat we kiezen of tolereren in onze eigen tuin of welk particulier gebied dan ook. Daar zit een vreemde mentaliteit aan vast, die denk ik ontstaat door onze controledrang. Veel mensen vergapen zich aan de fantastische

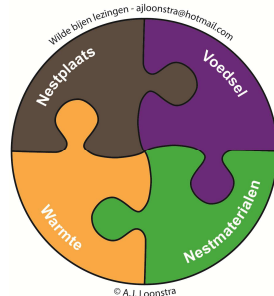
bloemenweides in de alpen of onze eigen ruige heideterreinen, echter in onze eigen tuinen mag vaak nog geen grasspriet scheef staan. Ik geef onderhand ongeveer vijf jaar wilde bijencursussen. Daarbij leg ik bijvoorbeeld ook uitgebreid uit wat men in eigen tuin kan doen om het voor wilde bijen echt aantrekkelijk te maken, dat is dus door te kijken waar de zwaartepunten van behoeftes van wilde bijen liggen en die aan te brengen in eigen tuin. Het signaal is vaak dat men er best rekening mee wil houden maar het aanplanten van een mannelijke Grauwe wilg, het tolereren van Zevenblad of grote partijen met gele composieten in het gazon gaat vaak te ver.

Wat is dan bij-vriendelijk beheer?

Het volgende is afkomstig uit het cursusboek behorende bij de wilde bijen cursus (Loonstra 2014). Het voert te ver om alle aspecten uit dat boek hier beknopt neer te zetten. Toch meen ik in dit verband aan te moeten geven waaraan gunstig bijenbeheer dan zou moeten voldoen.

Bij-vriendelijk beheer is gericht op het rekening houden met de levensbehoeften van wilde bijen en hoe het landschap daarin kan voorzien. In bijvriendelijk beheerde gebieden kunnen de levensbehoeften van de wilde bijen op een duurzame manier worden gegarandeerd. Deze levensbehoeften zijn voor de hanteerbaarheid te verdelen in vier basiselementen (zie cirkelfiguur). Alleen samen kunnen deze basiselementen een natuur-waarde vormen voor wilde bijen (Fig. 1, 2). Deze basiselementen zijn:

- nestplaats
- nestmaterialen
- voedsel
- warmte (zon/beschutting)

Figuur 1. Voorbeeld uit cursus waarbij de verbondenheid van de levensbehoeften uitgelegd wordt in een geanimeerde dia. In dit geval voor de Andoornbij die lipboemen en dood vermolmd hout nodig heeft. Bij het ontbreken of ruimen van deze natuurlijke elementen zal de bij zich niet kunnen handhaven. Foto: A.J. Loonstra.

Figuur 2. Voorbeeld van het belang van het behoud van struweelranden, houtwallen en overblijvende zoomvegetatie. De kleine inzetten tonen nesten van de Akkerhommel, in een ondergronds muizenhol en in een kuiltje in de vegetatie (beginstadium). Foto: A.J. Loonstra.

Het gaat om het behouden of ontwikkelen van een gevarieerd bloem- en structuurrijk landschap met veel afwisseling en gradiënten op kleine schaal. Daarin vinden de wilde bijen een plek om voedsel te zoeken, te nestelen en te overwinteren. Denk hierbij weer aan de verbindende cirkelfiguur. Daarbij is het eveneens belangrijk om alle biologische eigenschappen en ecologische profielen van de bijen in acht te nemen. We zorgen niet alleen voor voldoende voedselplanten maar ook voor voldoende nestplaatsen of andere elementen voor bijen, op de juiste tijd en op de juiste plaats. De aanwezige bijenpopulaties worden daarmee geholpen in hun overleving en voortbestaan.

Discussie

Ik denk dat we nog een lange weg te gaan hebben als we onze omgang met de natuurlijke omgeving echt duurzaam willen maken. Hoe kunnen we het Nederlandse volk zover krijgen dat rekenschap met de behoeften van bijen en feitelijk alle andere fauna algemeen toegepast wordt? Hoe bewerkstelligen we dat die goedbedoelde, duurzame, ecologisch bewuste vlieger ook in de lucht blijft en niet weer uit de lucht valt als de aandacht weer verslapt? Ik denk dat zowel particulieren als overheden verantwoordelijkheden hierin hebben en dat ook goede communicatie tussen deze twee van groot belang is.

Hieronder een paar hoofdpunten die m.i. de aandacht en discussie vragen:

- Overheden (provincies/gemeenten) zouden op grotere schaal hun plannen en initiatieven moeten toelichten. Maar al te vaak weten “de gewone mensen” door ongenueanceerd mopperen op ruige bermen de gemeente weer zover te krijgen dat het beleid toch weer aangepast wordt. Wanneer de beherende partij de bijen of welke groep dan ook op een voetstuk plaatst en toelicht waarom er bijvoorbeeld niet gemaaid wordt, zou men hier ook anders naar kunnen gaan kijken. Maar al te gauw

wordt de conclusie getrokken dat er niet gemaaid wordt omdat dit de kosten bespaard en dat er geen andere reden is.

- Op basisscholen en op middelbare scholen zou natuureducatie en vooral natuurverwondering uitgebreider, intensiever en over meer details moeten gaan. Ik denk dat een andere mentaliteit tegenover alle wilde flora en fauna daar begint.
- Insecten als bijen, wespen en vliegen zijn voor veel mensen niet opvallend genoeg om uit zichzelf opgemerkt te worden, laat staan om te beseffen dat het er werkelijk zoveel zijn. Bij deze groepen is het echt nodig de mensen de ogen te openen d.m.v. lezingen en excursies. Niets is zo leerzaam als een veldexcursie waar men zelf bijen in het landschap leert op te zoeken en te ontdekken. Het moment dat die wereld opengaat door voor het eerst een bij onder een loep te zien is voor de meeste mensen een echt geluismoment dat ze van hun leven niet weer vergeten.
- Veel lezingen en cursussen vinden momenteel plaats binnen bestaande natuurverenigingen als IVN en KNNV. Dat is heel goed maar daar zitten alleen maar mensen die al gericht zijn op de natuur. Ik denk dat het raadzaam is te onderzoeken hoe we ook het gemiddelde gezin in de gemiddelde woonwijk zonder specifieke interesse effectief kunnen bereiken.
- Bewustwording, besef en liefde voor flora en fauna in onze omgeving en de kostbaarheid ervan zou dieper door moeten dringen. Waarom laten we dat te vaak los en kijken we sneller en eerder naar ons eigen belang, geven we toe aan gemak of zijn alleen maar bezig met al onze andere interesses?
- Hoe kunnen we onze opruimdrang los laten? Waar ligt de grens tussen het functioneel open houden van een pad of heideterrein en het toegeven aan de voldoening van de oer zaagdrift?
- Hoe komen we tot een algemene acceptatie dat “onkruiden” er bij horen en dat het juist van belang is dat sommige ruigtes jaren lang moeten kunnen blijven bestaan.
- Een organisatie die veel geld steekt in een grootschalig akkerrandenproject zal dit ook naar buiten toe kenbaar moeten maken. Daar zitten goede en slechte plannen tussen. Hoe weet het grote publiek werkelijk of de genomen maatregelen echt bijdroegen aan de biodiversiteit of dat het voor een groot deel weggegooid geld was? Vervolgens de vraag: gaat het grote publiek die voorbeelden op handen dragen en dienen die als voorbeeld? Of gaat men liever eerst zelf voor verdieping? Het gevaar schuilt er in dat er dus maatschappelijk draagvlak gecreëerd wordt voor maatregelen (zoals de carnavalsmengsels) die niets wezenlijks bijdragen. Vervolgens gelijk weer de

vraag; hoe weet het grote publiek welke maatregelen wél echt bijdragen?

- Kap van bomen wordt tegenwoordig ook aangemoedigd doordat veel particulieren hout ervan opkopen, er is duidelijk vraag naar en er wordt goed geld mee verdient. Het lijkt tegenwoordig een trend om achter het huis een houtpak-schuur te hebben. Is dat nodig met onze cv, zonnepanelen en goed geïsoleerde huizen? M.i. is het op de schaal waarin het nu gebeurt niet wenselijk en zou echt beperkt moeten worden. Waar krijgen de bomen nog werkelijk de kans om echt oud te worden? Ook daar steekt weer een rare dubbele mentaliteit de kop op, we wandelen graag in de oerbossen in Duitsland waar we ons aan kolossale eeuwenoude eiken vergapen, maar hoeveel bomen in onze omgeving krijgen de kans werkelijk zo oud te worden?
- Er is veel geld te verdienen met het fabriceren van nesthulp voor insecten, sterker nog; het is een industrie geworden. Ook voor wilde bijen en wespen zijn er zulke hotels. Veel van die bijenhôtels voldoen in de verste verten niet aan wat bovengronds nestelende bijen nodig hebben. Waar gaat dat fout? Nestingen zitten aan opening en binnenin vol splinters of zitten gewoonweg dicht. Er is gaas direct voor gemonteerd zodat de bijen niet goed in en uit kunnen (gaas moet beetje afstand hebben, discussie over wel/ geen gaas begin ik hier niet aan). Nestcilinders zijn aan de achterzijde open. Het is eigenlijk teveel om op te noemen. Waar ik voor vrees door het falen van dit soort slechte bijenhôtels is dat er een ontmoediging kan ontstaan. Hierbij is het grote publiek ook weer niet in staat te beoordelen of zij wel of niet een goed bijenhôtel in handen hebben. De ene fabrikant neemt slechte voorbeelden van een ander over, de andere fabrikant denk helemaal nergens meer over na, als er maar wat gaten in geragd zitten zal het wel goed zijn. Dergelijke bijenhôtels kosten meestal tussen de 10,- en 25,- (Fig. 3). Lopen we dan niet de kans dat de meeste afnemers zich uiteindelijk bekocht voelen of dat men denk dat bijenhôtels überhaupt nooit goed kunnen werken? Veel particulier gemaakte hotels voldoen meestal niet aan de eisen (Fig. 4). Dit is vaak te wijten aan gebrek aan kennis of overnemen van slechte voorbeelden. Ontmoediging en afbrokkelen van draagvlak ligt daar op de loer.

De vraag is nu, hoe keren we dit tij? Er bestaan tal van informatiebronnen maar is dit genoeg? Wat kunnen we hieraan nog meer doen? Spreker we de fabrikanten samen aan? Maken we handleidingen online?

Figuur 3. Dit hotel werd verkocht als insectenhotel en ook specifiek voor wilde bijen als de Rosse metselbij. Er is echter werkelijk geen één goede open broedcilinder te vinden! Vraagprijs: € 25,-. Hopelijk voelen de oorwormen en lieveheersbeestjes zich hier goed thuis.. Foto: A.J. Loonstra.

Figuur 4. Bij het toepassen van neststengels worden vaak hele bundels tegelijk op maat gezaagd met bovenstaande als resultaat, er blijft slechts hier en daar een geschikte broedcilinder open. Het kost veel moeite en energie, helaas allemaal tevergeefs. Foto: A.J. Loonstra.

Literatuur

Loonstra, A.J. 2014. Wilde bijen cursus. Kennismaking, biologie, ecologie, praktijkstudie en bijenbeheer. - Uitgave in eigen beheer. Herziene uitgave 2015, 94p.